

<https://doi.org/10.70728/c.series.ped.v08.i09.038>

RAQAMLI TA'LIM MUHITIDA O'LIY TA'LIM MUASSASALARI TALABALARINING PRAGMATIK KOMPETENSIYALARINI RIVOJLANTIRISHDANING DIDAKTIK IMKONIYATLARI

*Termiz muhandislik va agrotexnologiyalar universiteti
katta o'qituvchisi Yormatova Yulduz Ravshanovna*

Annotatsiya. Mazkur maqolada O'zbekistonda mavjud barcha oliy ta'lim muassasalari yangi innovatsion ta'lim sharoitida bo'lajak mutaxassislarining pragmatik kompetentligini rivojlantirishga bo'lgan ehtiyoj kundan kunga oshib bormoqda. Chet tilidagi kontekstlarda pragmatik kompetentsiya kommunikativ harakat yoki nutq harakatlarini bilish, uni qanday amalga oshirish va kontekst omillari asosida tildan to'g'ri foydalanish qobiliyati sifatida ham ta'riflanadi. Pragmatik kompetentsiya va pragmatik bilim tushunchalari bir-birining o'rnida ishlatiladi. Odamlar ijtimoiy mavjudot bo'lganligi sababli, muloqot jarayoni ularning kundalik hayotidan ajralmasdir. Xususan, odamlar o'zlari yashay olmagani uchun jamiyat hayotida bir-biri bilan muloqot qilishlari kerak. Muloqot jarayoni orqali odamlar faqat boshqalarga xabar berish o'rniga o'z fikrlarini va niyatlarini o'zgartirishi mumkin. Shuningdek, ular o'z fikrlari va xabarlarini ifodalash uchun ommaviy axborot vositalariga muhtoj. Shunday qilib, til turli xil pragmatik va semantik qadriyatlarni belgilashda so'zlarni ishlab chiqaradigan eng mos vositadir mavjudligi yoritilgan.

Kalit so'zlar: talabalar, pragmatik, kompetentsiya, rivojlantirish, kompetentsiya didaktik, imkoniyatlari, maqsad, mutaxassislar, vosita.

Аннотация. В данной статье рассматривается необходимость развития прагматической компетенции будущих специалистов во всех высших учебных заведениях Узбекистана в условиях нового инновационного образования. В контексте изучения иностранных языков прагматическая компетенция также определяется как способность понимать коммуникативные действия или речевые акты, способы их осуществления и умение правильно использовать язык с учетом контекстуальных факторов. Понятия прагматической компетенции и прагматического знания используются взаимозаменяемо. Поскольку люди являются социальными существами, коммуникативный процесс неотделим от их повседневной жизни. В частности, людям необходимо общаться друг с другом в обществе, поскольку они не могут жить в одиночестве. Посредством коммуникативного процесса люди могут изменять свои мысли и намерения, а не просто информировать других. Им также необходимы средства для выражения своих мыслей и сообщений. Таким образом, подчеркивается,

что язык является наиболее подходящим инструментом для создания слов, определяющих различные прагматические и семантические значения.

Ключевые слова: студенты, прагматическая, компетенция, развитие, дидактическая компетенция, возможности, цель, специалисты, инструменты

Abstract. This article discusses the need for the development of pragmatic competence of future specialists in all higher educational institutions in Uzbekistan in the conditions of new innovative education. In foreign language contexts, pragmatic competence is also defined as the ability to know communicative actions or speech acts, how to implement them, and the ability to use language correctly based on contextual factors. The concepts of pragmatic competence and pragmatic knowledge are used interchangeably. Since people are social beings, the communication process is inseparable from their daily lives. In particular, people need to communicate with each other in society, since they cannot live alone. Through the communication process, people can change their thoughts and intentions, instead of just informing others. They also need media to express their thoughts and messages. Thus, it is highlighted that language is the most suitable tool for producing words that specify various pragmatic and semantic values.

Keywords: students, pragmatic, competence, development, competence didactic, opportunities, goal, specialists, tools

KIRISH. O‘zbekistonda mavjud barcha oliy ta’lim muassasalari yangi innovatsion ta’lim sharoitida bo‘ljak mutaxassislarining pragmatik kompetentligini rivojlantirishga bo‘lgan ehtiyoj kundan kunga oshib bormoqda. Chet tilidagi kontekstlarda pragmatik kompetentsiya kommunikativ harakat yoki nutq harakatlarini bilish, uni qanday amalga oshirish va kontekst omillari asosida tildan to‘g‘ri foydalanish qobiliyati sifatida ham ta’riflanadi. Pragmatik kompetentsiya va pragmatik bilim tushunchalari bir-birining o‘rnida ishlatiladi. Odamlar ijtimoiy mavjudot bo‘lganligi sababli, muloqot jarayoni ularning kundalik hayotidan ajralmasdir.

Xususan, odamlar o‘zlari yashay olmagani uchun jamiyat hayotida bir-biri bilan muloqot qilishlari kerak. Muloqot jarayoni orqali odamlar faqat boshqalarga xabar berish o‘rniga o‘z fikrlarini va niyatlarini o‘zgartirishi mumkin. Shuningdek, ular o‘z fikrlari va xabarlarini ifodalash uchun ommaviy axborot vositalariga muhtoj. Shunday qilib, til turli xil pragmatik va semantik qadriyatlarni belgilashda so‘zlarni ishlab chiqaradigan eng mos vositadir.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA .

Pragmatik kompetensiyaning ma’nosini tahlili quyidagicha – metodist olimlar chet tilde og‘zaki va yozma shaklda fikr bayon etish hamda o‘zgalar fikrini tushunishni amaliy maqsad deb e’tirof etishgan, shuningdek, fikrlarni turli kommunikativ funksiyalar uchun kommunikantlarning (muloqot ishtirokchilarining) xususiyatlari va kommunikatsiyaning ijtimoiy va madaniy kontekstiga muvofiq ravishda qo‘llash qobiliyati hisoblanadi.

Pragmatizm falsafiy ta’limot bo‘lib, kishilarning oldida ko‘ndalang turadigan, turli hayotiy vaziyat, faoliyat jarayonida ular duch keladigan muammolarni hal qilish, amaliyotda insonga nima ko‘proq foyda bersa, o‘shani

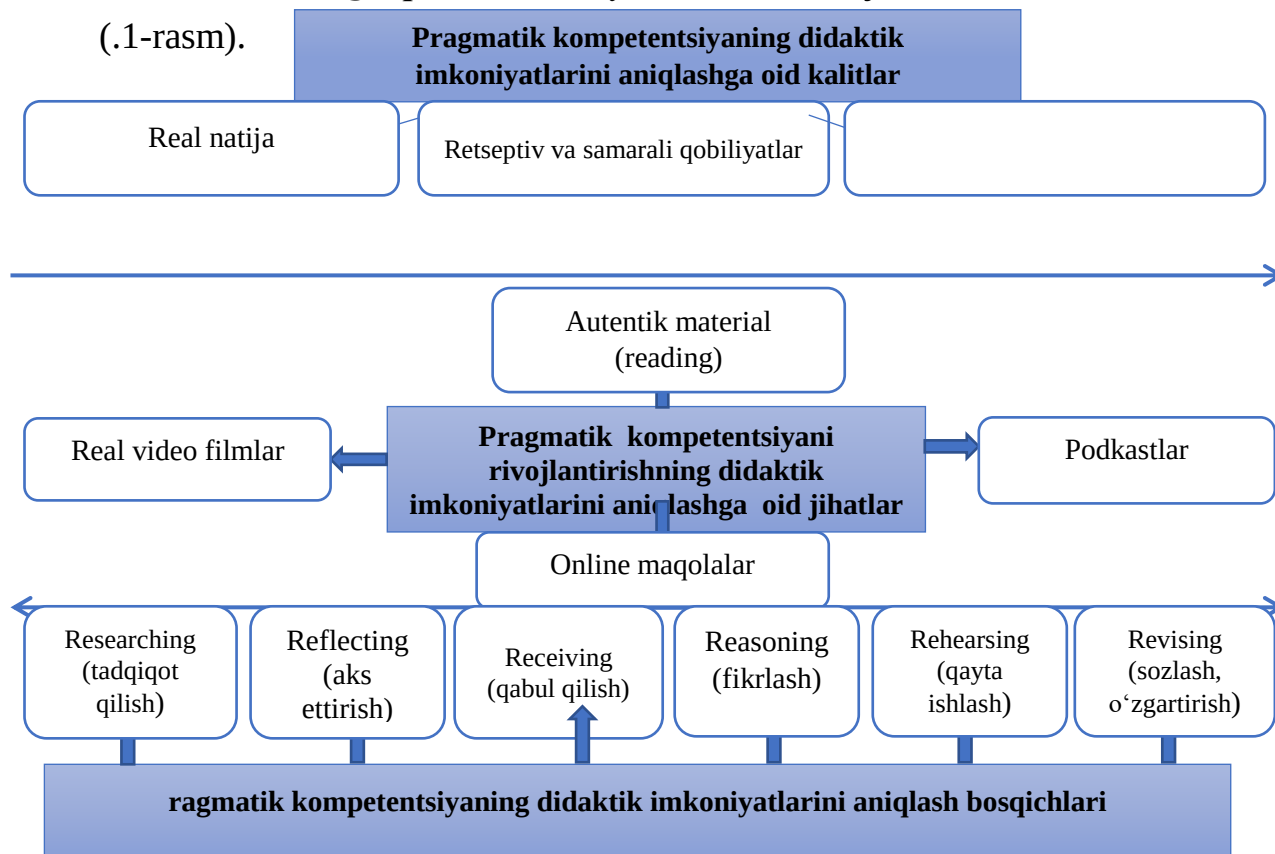
o‘rgaishga ko‘proq ahamiyat berish zarur, degan g‘oyani ilgari suradi. Pragmatika (yun. Pragma, pragmatos – rus. praktichnyy, prakticheskiy; - o‘zb. ish, harakat, amaliy;) insonning ijtimoiy faoliyatini o‘zida qamrab oluvchi nutq jarayoni, muayyan aloqa vaziyati orqali namoyon bo‘ladi.

Avvalam bor, pragmatikada pragmatik kompetensiyaning markaziy ahamiyatli elementi sifatida tadqiqotchi sifatida o‘zimizning ta‘rifi berami;. Pragmatika tilning muloqatda nimalar aytilishiga emas, balki qanday qay tarzida aytilishigako‘proq e‘tibor berib qanday, qay tarzida qo‘llanilishni tushinamiz . Ilmiy muomalada “pragmatika” atamasini Amerika faylasufi L.J. Mey keltirgan. Faylasuf uni semantika va sintaksis bilan bir qatorda semiotikaning tarkibiy qismi deb o‘rgangan. Yuqorida zikr qilingandek pragmatikani ilm fan sifatida ham, pragmatik kompetensiyaning natijasi sifatida ham yaxshiroq tanishish uchun pragmatikaning ba‘zi qoidalari, g‘oyalarini o‘rganib chiqish lozimdir. Nutqiy atamalar nazariy pragmatikani fundamental eng asosiy nazariyalardan biri hisoblannadi. Pedagogik doiralarda kompetentli yondashuv muammosining muhokamasi davrida ko‘pincha pozitsiya so‘zi tilga olinadi, an‘anaviy ta‘limda “kompetentlilik tushunchasi hech qanday yangicha tamoyilli yondashuvni qo‘shmaydi”, kompetentlilik – oliy ta‘lim muassasalarda allaqachon ishlatiladigan tushunchaning yangi talqinidir. Kompetentli yondashuv masalalarining tarixiy ildizlari Sharq mutafakkirlari Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Abu Nasr Forobiy, Abdulla Avloniy asarlarida aks etgan. Tarixiy meroslarimizda kompetensiyaviy bilim olishga yo‘naltirilganlik g‘oyalarining jamiyat taraqqiyotidagi ahamiyati va muhimligi masalalari haqida ko‘plab fikr-mulohazalar bayon etilgan.

MUHOKAMA Oliy ta‘lim muassasalari talabalarining pragmatik kompetensiyalarini rivojlantirishning didaktik imkoniyatlari pragmatik kalitlar, jixatlar va bosqichlar parallel va izohlovchi markerlarga o‘qitish orqali aniqland. Ikkinchidan, pragmatik kompetensiya retseptiv (tinglash va o‘qish) va samarali (gapirish va yozish) qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Talabalar yozish yoki nutq jarayonida chet tilidan foydalanganda, ular vaziyatga va xabarning manziliga qarab ifoda vositalarini moslashtirishlari kerak. Tinglash va o‘qishda pragmatik kompetensiya ham asosiy rol o‘ynaydi. Talabalar matnning to‘g‘ridan-to‘g‘ri ma‘nosini tushunishlari, shuningdek, kontekstni hisobga olgan holda boshqa odamlarning niyatlarini izohlay olishlari kerak.

Uchinchidan, pragmatik kompetensiya fonologiya, grammatika, lug‘at va diskursning asosiy tarkibiy qismidir. Pragmatika fonologiyaning muhim jihati hisoblanadi, chunki urg‘u, intonatsiya va ohang kabi xususiyatlar og‘zaki muloqotning ma‘nosiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatishi mumkin. Pragmatika ham grammatikaning asosiy tarkibiy qismidir. Talabalarning ma‘lum bir kontekstda muayyan grammatik tuzilmani tanlashiga odatda nozik, ammo muhim sabablar ta‘sir qiladi.

(1-rasm).

1-rasm.kompetentsiyalarini rivojlantirishning didaktik imkoniyatlari

Ikkinchidan, pragmatik kompetensiya retseptiv (tinglash va o‘qish) va samarali (gapirish va yozish) qobiliyatlarini rivojlantirishda muhim rol o‘ynaydi. Talabalar yozish yoki nutq jarayonida chet tilidan foydalanganda, ular vaziyatga va xabarning manziliga qarab ifoda vositalarini moslashtirishlari kerak. Tinglash va o‘qishda pragmatik kompetensiya ham asosiy rol o‘ynaydi. Talabalar matnning to‘g‘ridan-to‘g‘ri ma‘nosini tushunishlari, shuningdek, kontekstni hisobga olgan holda boshqa odamlarning niyatlarini izohlay olishlari kerak.

Uchinchidan, pragmatik kompetensiya fonologiya, grammatika, lug‘at va diskursning asosiy tarkibiy qismidir. Pragmatika fonologiyani muhim jihati hisoblanadi, chunki urg‘u, intonatsiya va ohang kabi xususiyatlar og‘zaki muloqotning ma‘nosiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatishi mumkin. Pragmatika ham grammatikaning asosiy tarkibiy qismidir. Talabalarning ma‘lum bir kontekstda muayyan grammatik tuzilmani tanlashiga odatda nozik, ammo muhim sabablar ta‘sir qiladi.

Universitetda ingliz tilini o‘qitishda madaniyatlararo muloqotni o‘rgatish maqsadi, maqsadli madaniyat normalari bilan tanishish emas, balki madaniyatlararo va tillararo muloqotning ba‘zi universal tamoyillarini o‘rganishdir.

O‘qitishning gumanitar bo‘lmagan kontekstini hisobga olgan holda, biz til o‘rganuvchilarning pragmatik kompetentsiyasini mahalliy bo‘lmagan madaniyatda turli sharoitlarda ingliz tilidan to‘g‘ri foydalanish qobiliyati sifatida belgilaymiz va til o‘rganish jarayonida quyidagi funksiyalarni o‘rganishni taklif qilamiz(1.4-jadval):

1.-jadval

Pragmatik kompetensiya funksiyalari

1	Tilning qanday vazifalari bor, masalan, salomlashish va kichik suhbat, kelishuv,
---	--

	kelishmovchilik, takliflarga munosabat, savol berish, buyruq bildirish, taxminlarni ko‘rsatish, istak, e‘tiqod, fikr bildirish;
2	tilning vazifalari bevosita va bilvosita qanday ifodalanishi;
3	til funksiyalarining verbalizatsiyasini registr, ona tilining aralashuvi, boshqa madaniyat tilidagi nutq aktining tipik paradigmasi bilan qanday aniqlash mumkin;
4	muloyimlik va nutq odobi butun dunyoda qanday farqlanadi;
5	butun dunyoda his-tuyg‘ular va modalliklar qanday ifodalanadi;
6	tilni bilish darajasi pastroq bo‘lgan suhbatdosh bilan qanday qilib qulay muloqotni yaratish;
7	aloqa xatolarini tuzatish strategiyalari

Chet tili o‘qituvchisining asosiy maqsadi chet tilini bilish darajasini rivojlantirish va madaniyatlararo muloqotga o‘rgatishdir. Dunyo tez o‘zgarib borayotgani va xorijiy tillarda samarali muloqot qilish uchun yangi talablar paydo bo‘lishi sababli, tuzilma oliy texnik ta’lim muassasalarida til o‘rganishni qayta ko‘rib chiqish, uni dasturning barcha bosqichlarida va talabalarning ingliz tilini bilish darajasining barcha bosqichlarida pragmatik komponentlarni qamrab olish uchun kengaytirish zarur.

Chet tillarini o‘qitishning o‘zbek an‘anasi shuni anglatadiki, talabalar grammatikani, kelajakdagi kasbiy faoliyat sohasi bilan bog‘liq lug‘atni o‘rganishadi, texnik adabiyotlarni o‘qish, shuningdek tinglash ko‘nikmalarini mashq qiladilar, ammo talabalari deyarli samarali nutq yoki yozish qobiliyatiga ega emaslar, shuning uchun ko‘p hollarda ular xato qilishdan qo‘rqishadi. Hozirgi vaqtda O‘zbekistonda ingliz tili o‘qituvchilari o‘zlarining kasbiy malakalarini oshirmoqdalar va o‘qitish maqsadlarini talabalardan grammatika yoki lug‘atda aniqlikka erishish o‘rniga muloqotni o‘rgatishga o‘tkazmoqdalar, garchi pragmatikani o‘rgatish asosan talabalar va o‘qituvchilar uchun gapirish ko‘nikmasini rivojlantirish hisoblanadi. Shu sababli, ingliz tili darslarida pragmatikani o‘zlashtirish va qo‘llashni ushbu fanni ingliz tilida so‘zlashuvchi o‘qituvchilardan o‘rganish orqali boshlash juda muhimdir.

Talabalarda pragmatik kompetensiyaning didkatik imkoniyatlarini aniqlash bilan bir qatorda strategiyalarini aniqlashtirish va takomillashtirish muhim sanaladi.

O‘zbekistondagi nogumanitar universitetlar talabalari uchun ingliz tili dasturi odatda uchta moduldan iborat: umumiy ingliz tili, kelajakdagi ish bilan bog‘liq ingliz tili, asosiy biznes aloqa ko‘nikmalari (biznes yozishmalar va taqdimotlar). Kurslarning hech biri pragmatik ongni rivojlantirishga hissa qo‘shmaydi, shuning uchun yangi o‘quv materiallarini ishlab chiqish talab etiladi.

Ta’lim va amaliyotning biron bir shaklisiz pragmatik kompetensiyaning tarkibiy qismlari yetarli darajada rivojlanmaydi. Pragmatik tarkibiy qismlarni qanday o‘rgatish mumkinligini va qanday o‘qitish usullari eng samarali bo‘lishi mumkinligini bilish kerak.

Turli tadqiqotchilar K. Bardovi-Harlig va R. Mahan-Taylor pragmatikani auditoriyaga qanday olib kirishni o‘rganmoqdalar, ammo pragmatikani o‘qitishning universal strategiyalari yoki o‘qitishning eng samarali turi (induktiv, deduktiv, yashirin yoki aniq) hali aniqlanmagan.

Ushbu masala bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlarga asoslanib, pragmatik kompetensiyani oshirish va uni o‘rgatish uchun quyidagilarni taklif qilish mumkin:

1) so‘zlovchilarning niyatlarini aniqlash va nutq akti turini aniqlash uchun real til kontekstlarini kuzatish;

2) so‘zlovchining gap va niyatlarini og‘zaki ifodalashda qo‘llaniladigan lingvistik vositalarni kuzatish;

3) rolli o‘yinlar orqali til funktsiyalarining til amaliyoti;

4) registrni o‘zgartirish, ohangni o‘zgartirish, masofani ajratish va yumshatishning lingvistik amaliyoti;

5) o‘z-o‘zini kuzatish va ekspert baholash;

6) pragmatika bo‘yicha auditoriyadan tashqari dasturni o‘qish.

Hozirgi vaqtda universitetlarda ingliz tili o‘qituvchisining maqsadi pragmatik kompetentsiyani, uning amaliyoti uchun vazifalar va mashqlarni, shuningdek, pragmatik kompetentsiyani o‘zlashtirishni tekshirish uchun materiallarni o‘z ichiga olgan o‘quv dasturlarini ishlab chiqishdir.

Xalqaro hamjamiyatda samarali muloqot qilish uchun ingliz tilini o‘rganayotgan talabalar pragmatik kompetentsiyani rivojlantirishlari kerak, bunga sinfda amaliy o‘rganish orqali erishish mumkin. Pragmatik ongning ortishi bilan talabalar kompetentsiyaga ega bo‘lishlari va ularning ingliz tilidagi ko‘nikmalari yaxshilanishi kutilmoqda. Bundan tashqari, Rossiyadagi ingliz tili o‘qituvchilari tilning pragmatik jihatini chuqurroq o‘rganishlari, pragmatikani o‘qitish uchun materiallar ishlab chiqishlari va pragmatik kurs komponentlarini o‘z ichiga olgan o‘quv dasturlarini ishlab chiqishlari kerak.

Yarim asrdan ko‘proq vaqt oldin ingliz va amerikalik tilshunoslarning asarlari bilan boshlangan lingvodidaktikadagi "kommunikativ burilish" hanuzgacha chet tillarini o‘qitish metodikasi bo‘yicha tadqiqot yo‘nalishini belgilab beradi. Paradigmaning o‘zgarishi chet tilining kommunikativ kompetentsiyasini rivojlantirishni ta’kidlab, o‘qitishning yangi yondashuvlarini ishlab chiqishga olib keldi. Ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, kommunikativ yondashuv kontseptuallashtirilgan ekan, lingvodidaktik tadqiqotlar fanlararo uslubga ega bo‘lib, tilshunoslikning turli sohalaridagi dolzarb yutuqlarga murojaat qildi. Bizning fikrimizcha, kommunikativ kompetentsiyani qayta talqin qilish, uning tuzilishidagi pragmatik jihatni ta’kidlash imkonini beradigan pragmatikaning hissasi eng samarali hisoblanadi, shuning uchun ushbu tadqiqotning dolzarbligi pragmatik kompetentsiyaning tarkibiy qismini aniqlashtirish zarurati bilan bog‘liq. Uning tarkibiy qismlarining funksional imkoniyatlari, ularning ingliz tilida nutq faoliyatida amalga oshirilishi umuman kommunikativ kompetentsiyani samarali rivojlantirishga yordam beradi.

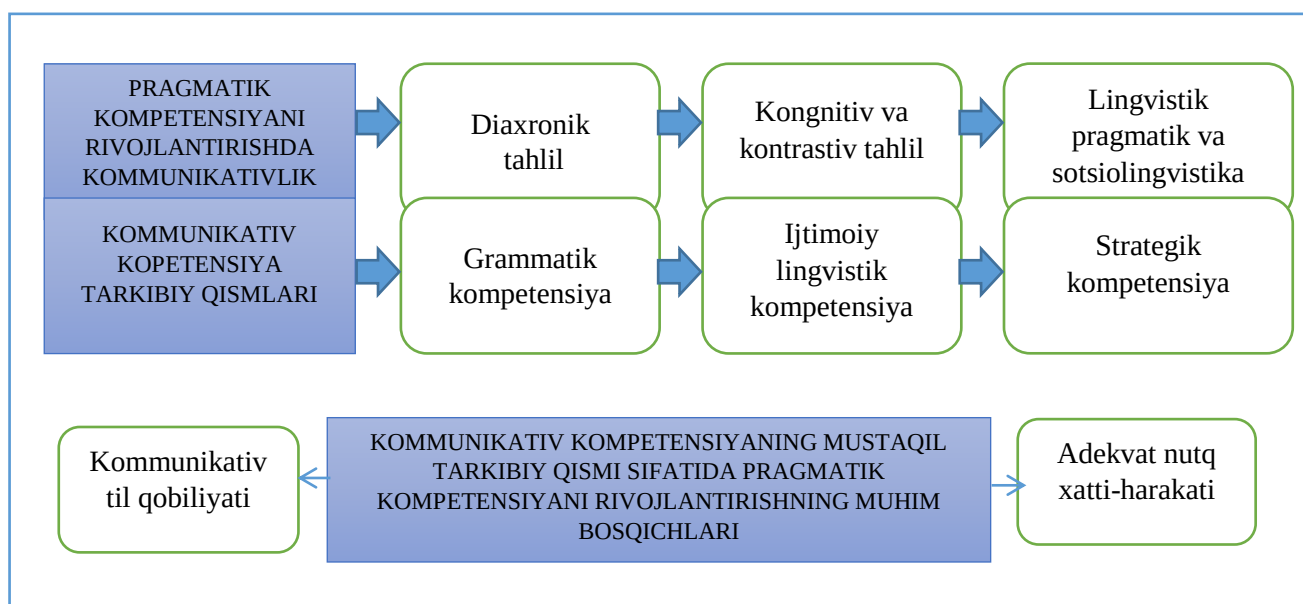
Ushbu paragraf mantig‘i quyidagi vazifalarning izchil hal qilinishiga bog‘liq:

- diaxronik tahlilga asoslanib, lingvodidaktikaning tadqiqot sohasida pragmatik kompetensiya tushunchasining rivojlanishi va evolyutsiyasini tavsiflovchi hodisalarning asosiy klasterlarini aniqlash;

- pragmatik kompetentsiyaning joriy tuzilmasini taqdim etish va ingliz tilida muloqot qilishda funksional komponentlarning kommunikativ maqsadga erishish muvaffaqiyatini ta’minlaydigan xususiyatlarni aniqlash;

- xorijiy til nutqni yaratishda kommunikativ xatolarga olib keladigan va ularning salbiy ta’siri oliy o‘quv yurtlari talabalariga ingliz tilini o‘qitish jarayonida pragmatik

kompetentsiyaninrivojlantirish bilan qoplanadigan asosiy omillarni aniqlash. Shuningdek, talabalarda pragmatik kompetentsiyani rivojlantirishdagi kommunikatsiyaning rolini quyidagi chizma orqali ham qisqa ko‘rsatiladi(1.2-rasm).

2-rasm. Talabalarda pragmatik kompetentsiyani rivojlantirishdagi kommunikatsiyaning roli

Taqdim etilgan muammolarni hal qilish quyidagi tahlildan kompleks foydalanishga olib keldi: diaxronik tahlil umumiy ilmiy usul sifatida kontseptsiyani ishlab chiqishning turli bosqichlarida pragmatik kompetentsiyaning muhim xususiyatlarini ko‘rib chiqish uchun ishlatilgan; kognitiv va kontrastiv tahlil, lingvistik pragmatika va sotsiolingvistika tahlillari muayyan lisoniy hodisalar va nutq hodisalarini tahlil qilishni hamda ularni lingvodidaktika kontekstida qiyoslash va izohlashnadii

Pragmatik kompetentsiyaning sotsiolingvistik komponenti suhbatdoshning holati va roliga, mavzuga, atrof-muhitga, shuningdek, strategiya va taktikani tanlash qobiliyatiga qarab, kommunikativ o‘zaro ta’sir jarayonida ma’ruzachining tegishli og‘zaki va noverbal, kommunikativ xatti-harakatlar va ularni amalga oshirishning lingvistik vositalardan foydalanish qobiliyatini belgilaydi. Ijtimoiy lingvistik kompetentsiya doirasida biz ikkita funksional komponentni ham ko‘rib chiqamiz.

Ulardan birinchisi - interaktiv - tegishli nutq formulalarini tanlashni, nutq aktining stilistik dizaynini, shuningdek, ingliz til madaniyatida mustahkamlangan kommunikativ jarayonlarga rioya qilishni ta’minlaydi. Ingliz tilidagi muloqotga xos bo‘lgan yuqori darajadagi noaniqlik va emotsionallik o‘zbek tilida so‘zlashuvchilar uchun ma’lum nutq vazifalarini hal qilishni murakkablashtiradi.

Masalan, talabaga stulni xonaga ko‘tarish so‘rovini bildirish shakli – take it upstairs, please – chalkashtirmaydi talabalar tomonidan qabul qilinadi va maqbul va to‘g‘ri deb hisoblanadi, chunki unda ishlatilgan iltimos so‘zi o‘zbek tilidagi so‘rov normasi bilan bog‘liq. Biroq, ingliz tilidagi muloqotda, hatto neytralda ham ro‘yxatga olish va tavsiflangan rol funksiyalarini hisobga olgan holda, buyruq so‘rovni ifodalash uchun ishlatilmaydi va afzal variantlar vaqtni o‘zgartirish, so‘roq qilish orqali yumshatish, modal fe’llardan

foydalanish yoki ushbu taktikalarning turli kombinatsiyalarini o‘z ichiga oladi: take it upstairs, will you? Will you take it upstairs, please? Could you take it upstairs, please?

Bundan tashqari, ingliz tilidagi muloqot ko‘p jihatdan o‘zbek til madaniyatida ortiqcha, suhbatdoshning haqiqiy munosabati, niyati yoki maqsadini yashiradigan, maxfiy muloqotga to‘sqinlik qiladigan va muloqot ishtirokchilaridan uzoqlashadigan ortiqcha deb qabul qilinadigan xushmuomalalik maksimaliga amal qiladi. Auditoriyadagi kundalik muloqot sharoitida ona va ingliz tilida so‘zlashuvchilarning nutqini baholaydigan talabalar ko‘pincha "qo‘pollik" va bayonotlarning "nosamimiyligi" ni qayd etadilar. Bu, ayniqsa, salbiy baho yoki tanqidga ega bo‘lgan, kelishmovchilik, qoralash, shikoyat, buyruqni o‘z ichiga olgan nutq harakatlariga nisbatan yaqqol namoyon bo‘ladi.

Shu munosabat bilan, ijtimoiy-madaniy kompetensiyani rivojlantirishning optimal yondashuvi standart kommunikativ vaziyatlarda tez-tez qo‘llaniladigan nutq shakllarini o‘rgatishdir.

Ijtimoiy lingvistik kompetensiyaning ikkinchi komponenti - paralingvistikaning vazifasi axloqiy me‘yorlar bilan belgilanadigan va muayyan kommunikativ vaziyatda maqbul bo‘lgan og‘zaki bo‘lmagan aloqa vositalaridan adekvat foydalanishni ta‘minlashdan iborat. Haqiqiy til muhitida muloqot qilishda yuz ifodalari, imo-ishoralar, proksemikalar va jismoniy aloqaga yo‘l qo‘yilishi so‘zlovchini idrok etish va o‘zaro ta‘sir muvaffaqiyatiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatadi. Nutqning prosodik (harf ifodalovchi tovushning cho‘ziq yoki qisqaligini, urg‘u va uning turlarini, tonni bildiradi) xususiyatlari haqida batafsilroq to‘xtalamiz, chunki ularning ahamiyati ko‘pincha ingliz tilini o‘rgatish jarayonida kam baholanadi.

Pragmatik rol nutqda o‘z ifodasini kommunikantlarning o‘ziga xos nutq texnikasi - ularning har birining nusxalari, bir yoki bir nechta bayonotlardan iborat bo‘lib, ularning muloqot sherigiga ma‘lum ta‘sir ko‘rsatish uchun ishlatiladi. Qoida tariqasida, muloqot jarayonida nutq aktlari sheriklar o‘rtasidagi mavzu yoki munosabatlarga qaratilgan. Mavzuga yo‘naltirilgan muloqot turli xil muammolar va vazifalarni hal qilishga qaratilgan. Bunday muloqot qat‘iy mavzu, kommunikantlarning asosli bayonotlari bilan tavsiflanadi va oqilona tashkil etilgan deb hisoblanadi. Hamkorlar o‘rtasidagi munosabatlarga qaratilgan muloqot qat‘iy mavzuning yo‘qligi, hissiy mazmunning ko‘payishi va muloqotning assotsiativ tematik tashkil etilishi bilan tavsiflanadi.

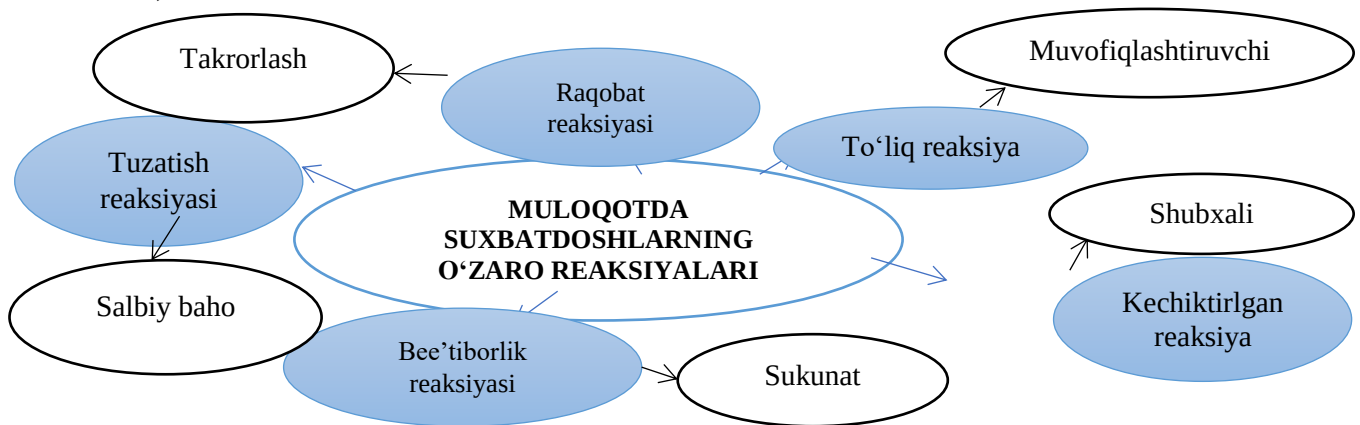
Kontaktning nutq harakatlarining o‘ziga xosligi suhbatdoshning nutq harakatlariga javob berish usullarida namoyon bo‘ladi. Muloqot mavzusi to‘liq, qisman, rasmiy yoki umuman qabul qilinishi mumkin. Kontaktning nutq harakatlarini tushunish uchun ikkala sherikning reaksiyalarini hisobga olish kerak. Muloqotda muloqot qiluvchilarning o‘zaro reaksiyalarining besh turi mavjud Yuqoridagi chizmaning mazmuni quyida yoritiladi:

1. To‘liq reaksiya (muvofiqlashtiruvchi) - u bilan muloqot qiluvchilarning taxminlari deb ataladigan narsaning mos kelishi mavjud (taqqoslang: malomat - kechirim, so‘rov - bajarish, savol - javob va boshqalar).

2. Kechiktirilgan reaksiya, bunda muloqot sherigining nutq harakati xuddi kechikotgandek qabul qilinadi (masalan, savol - takroriy savol), ya‘ni berilgan vaziyatda savolning kommunikativ sxemasidan foydalanish imkoniyati.

3. Raqobat reaksiyasi - sherikning so‘zlariga bir xil vositalardan foydalangan holda javob berish (maqto‘v - maqto‘v, qoralash - qoralash, bir mavzu bo‘yicha sherikning kirishi - boshqa mavzuning boshqa hamkori tomonidan kirish, savol - savol va boshqalar).

3-rasm).

3-rasm. Muloqotda suxbatdoshlarning o‘zaro reaksiyalari

Yuqoridagi chizmaning mazmuni quyida yoritiladi:

1. To‘liq reaksiya (muvofiqlashtiruvchi) - u bilan muloqot qiluvchilarning taxminlari deb ataladigan narsaning mos kelishi mavjud (taqqoslang: malomat - kechirim, so‘rov - bajarish, savol - javob va boshqalar).

2. Kechiktirilgan reaksiya, bunda muloqot sherigining nutq harakati xuddi kechikotgandek qabul qilinadi (masalan, savol - takroriy savol), ya‘ni berilgan vaziyatda savolning kommunikativ sxemasidan foydalanish imkoniyati.

3. Raqobat reaksiyasi - sherikning so‘zlariga bir xil vositalardan foydalangan holda javob berish (maqto‘v - maqto‘v, qoralash - qoralash, bir mavzu bo‘yicha sherikning kirishi - boshqa mavzuning boshqa hamkori tomonidan kirish, savol - savol va boshqalar).

4. Tuzatish reaksiyasi, bunda kommunikator sherigining nutqiy harakatini qabul qilmaydi, balki uni tuzatadi, bu harakatning o‘rinsizligini ko‘rsatadi (ta‘bir – orqaga tortish, so‘rov – malomat, savol – bu savolga salbiy baho).

5. E‘tibor bermaslik reaksiyasi, suxbatdoshning boshqasining muloqotga qo‘shgan hissasini qabul qilmasligi va mulohazalarga javob bermasligi (savol - sukunat) bilan ajralib turadi.

XULOSA. Talabalarda pragmatik kompetensiyani rivojlantirish metodikasini rivojlantirishda kommunikativlikning ahamiyati bilan bir qatorda pragmatik kompetentlilik formulasi ham muhim rol o‘ynaydi. Texnika oliy ta‘lim muassasalari talabalarini yetuk muhandis mutaxasisi, kompetentli shaxs etib tayyorlash juda muhim ahamiyatlidir va hozirgi davrning dolzarb muammosidir. Shu nuqtai nazardan ilmiy tadqiqotimizda zamonaviy muhandis mutaxassisning pragmatik kompetentlilik formulasini ishlab chiqdik. Bevosita, uning asosiy tarkibiy qismlari qanday degan savol tug‘iladi? Bu quyidagicha talqin etildi va ilmiy asoslandi. Jumladan;

Birinchidan, nafaqat ma‘lumot, balki tez o‘zgarib turadigan, dinamik, xilma-xil, bilimlarni topa olish, muammoli zarur ma‘lumotlarni ajratib olish, o‘zning muhandislik faoliyatida qo‘llay olish lozimligi.

Ikkinchidan, ushbu bilimlarni qanday to‘plash, tushunish va ushbu bilimlarni muayyan amaliyotda zarur paytlarda turli vaziyatda ishlatish ko‘nikmasi;

Uchinchidan, o‘zini, olamni, olamdagi o‘rnini, aniq bilimlarni, ularning faoliyati uchun zaruriyati yoki foydasizligini, shuningdek, ularni olish yoki ulardan foydalanish usulini adekvat baholash. Ushbu formulani mantiqan shu tarzda ifodalash mumkin (

Albatta, bunday fazilatlarini o‘zida mujassam etgan muhandis talaba ilmi to‘lib, juda malakali mutaxassis bo‘lib yetishishiga ishonamiz. Ammo bunday natijaga erishishni rivojlantirishga e‘tiborning pastligi, zamon talablari darajasida bilim yetishmasligi tufayli bu jarayonni amalga oshirish juda murakkabdek bo‘lib qolmoqda.

Adabiyotlar ro‘yxati

Kitoblar

1.Jamolov, J. (2012). *Chet til o‘qitish metodikasi*. O‘qituvchi.

Jurnallar

1.Kholikova, N. (2020). Poetic Features of Uzbek Poetry of the National Awakening Period. *ISJ Theoretical & Applied Science*, 04(84), 615-623.

Vebsayt

1.Barduhn, S. (2014). *Developing cross-cultural awareness in the monolingual classroom*. Teaching English, British Council, BBC.
<https://www.teachingenglish.org.uk/article/developing-cross-cultural-awareness-monolingual-classroom-0>

Ikki va undan ortiq mualliflar

1.Mardonov, S., Khodjamkulov, U., & Botirova, S. (2020). The Need to Educate Young People with the Spirit of Patriotism in the Context of Globalization. *Journal of Critical Reviews*, 7(12), 243-247.

2.Bu shaklda maqola yozish birinchidan, mualliflarimizni xalqaro reytinglardan o‘rin olgan ilmiy jurnallarga maqola chiqarishga tajriba bo‘lsa, ikkinchidan, muallif fikrlarini tartib bilan ketma-ketlikda o‘quvchiga yetqazishga xizmat qiladi.

3.Agar Siz maqolangizni yuqorida ko‘rsatilgan shaklga tushirishga qiynalsangiz jurnal mas‘ullariga murojaat qilishingiz mumkin. Sizning murojaatingizdan biz faqatgina xursand bo‘lamiz.